

**ЩЕ РАЗ ДО ПИТАННЯ ПРО АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ,
АБО ЯКИЙ КОДЕКС НАМ ПОТРІБЕН**

О.В. Александренко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Після прийняття та набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України питань із його застосуванням стало більше, особливо у працівників органів досудового розслідування і суду. Наразі вкрай актуальними, такими, що потребують якнайскорішого вирішення, є питання, пов'язані з вдосконаленням окремих інститутів і положень чинного КПК, чому присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями вдосконалення кримінально-процесуального законодавства присвятили свої роботи вчені-процесуалісти, криміналісти і практичні працівники, зокрема М.І. Карпенко, Н.С. Карпов, Л.Д. Удалова, О.М. Юрченко, І.В. Сервецький, В.М. Юрчишин, П.А. Коваль, В.І. Теремецький, С.О. Софієв, В.П. Корж, В.Г. Гончаренко, В.Т. Шумило та ін. Проте, не всі нагальні проблеми, пов'язані із застосуванням чинного КПК України були визначені й досліджені науковцями, не було запропоновано шляхів його вдосконалення.

Мета статті полягає у визначенні і розгляді проблемних положень чинного КПК України, формулюванні пропозицій щодо напрямів його вдосконалення.

Основні результати дослідження. Докладне ознайомлення й аналіз положень чинного КПК України дозволив визначити актуальні проблеми, пов'язані з його застосуванням.

1. Проблеми врегулювання процедури прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Відповідно до ч. 4 ст. 214 чинного КПК України, слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Відповідно до

п. 1.2 розділу II «Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань», відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, а саме: в заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення має бути зазначено короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Проаналізувавши норми двох вказаних нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що відсутня норма, яка б регулювала питання залишення заяви або повідомлення без розгляду у випадку відсутності або недостатності у них відомостей про кримінальне правопорушення, передбачених п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України. У зв'язку з цим слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, як це впливає із змісту Закону, приймають всі без виключення заяви та повідомлення про вчинення кримінального правопорушення та вносять відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, після чого розпочинають розслідування. Відсутність так званого «фільтра» кримінальних правопорушень на стадії внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань призводить до того, що слідчі зобов'язані провести слідчі (розшукові) дії для того, щоб встановити відсутність події чи складу кримінального правопорушення (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК). Як наслідок, втрачається дорогоцінний час, людські і процесуальні сили замість того, щоб займатися розслідуванням вже існуючих кримінальних проваджень.

2. Наступним проблемним питанням, що потребує дослідження й вирішення, є питання щодо *введення до чинного КПК такої слідчої (розшукової) дії, як виїмка*.

Відповідно до ч.1 ст.178 КПК України 1960 р., виїмка проводилася у випадках, коли були точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться в певній особі чи в певному місці. Виїмка являє важливий процесуальний спосіб збирання (отримання) доказів, її відсутність значно звужує можливості слідчих щодо виконання завдань досудового розслідування кримінальних проваджень. На жаль, у чинному КПК законодавець не передбачив такої слідчої (розшукової) дії. Звідси у випадку, коли слідчі будуть мати дані, що предмети чи документи, які мають значення для кримінального провадження, знаходяться в певній особі чи в певному місці, для їх вилучення, не маючи іншого виходу, замість фактично виїмки, вони будуть проводити обшук або огляд, що призведе до надмірної втрати часу, враховуючи доволі складну процесуальну процедуру їх проведення. Дивлячись же на зазначені у ст.ст. 234 («Обшук») та 237 («Огляд») цілі для проведення вказаних слідчих (розшукових) дій, можна сказати, що ці дії мають на меті зовсім інші завдання та не підходять до наведеної ситуації. Вважаємо, що будь-які реформування законодавства, в першу чергу – кримінально-процесуального, повинні спрощувати раніше існуючу практику (процедуру), а не створювати нові перепони, яких не було раніше. Це також стосується врегулювання проведення інших слідчих дій.

Зокрема, не можна погодитися із існуючою редакцією ст. 230 чинного КПК «Пред'явлення трупа для впізнання», оскільки в ній відсутній будь-який опис підстав і процесуального порядку проведення слідчої дії; відсутня належна конструкція (побудова) правової норми, позаяк те, що наведено, не можна вважати диспозицією. Зі змісту статті незрозумілий порядок проведення цієї слідчої дії: зокрема, в якій кількості пред'являти труп, в якому місці це проводити. Закон не може допускати такої неконкретності у формулюванні диспозиції процесуальної норми. На нашу думку, якщо не можна вдало сформулювати нову правову норму, слід залишити її стару редакцію, але не залишати питання щодо слідчої дії неврегульованим.

3. Наступне, на що вважаємо необхідним звернути увагу, є питання щодо *правового статусу оперативних підрозділів*.

Відповідно до ст. 103 КПК України 1960 р., на органи дізнання покладалося вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили. Про виявлений злочин і розпочате дізнання орган дізнання негайно повідомляв прокурора.

Зараз оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (чч. 1, 2 ст. 41 чинного КПК України). Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Як висновок: наразі відбулося суттєве обмеження процесуальних прав оперативних працівників. На нашу думку, таке положення заважає виявленню і припиненню злочинів оперативним шляхом (як за формою діяльності, так і за швидкістю реагування), перешкоджає попередженню вчиненню кримінальних правопорушень. Якщо раніше чимале навантаження стосовно проведення так званої «дослідчої перевірки» по зареєстрованим заявам і повідомленням припадало на працівників органу дізнання (за КПК 1960 р., ч. 4 ст. 97), то зараз кожне таке повідомлення повинно проходити через руки слідчого, вимагає винесення ним доручення щодо необхідності проведення певних процесуальних дій, а також витрат часу і сил, що може позначитися на швидкості реагування і якості розслідування. Що ж тоді залишається для виконання оперативним підрозділам? Дане питання також потребує свого вирішення.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 40 чинного КПК, слідчий органу досудового розслідування уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених кодексом. На перший погляд, така норма є ефективною, проте, якщо подивитись глибше, то можна дійти висновку, що насправді це не так. Оперативно-розшукова діяльність за своєю сутністю не є процесуальною, але законодавець чомусь піддає це сумніву, зазначаючи, що «негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню» (ч. 1 ст. 246 КПК), з чого випливає, що вони є процесуальни-

ми. Насправді, за своєю ж сутністю, підставами і методами проведення вони не є такими. Вочевидь також невідповідність у термінах: «негласні слідчі дії» (тут і далі виділено мною – О.А.). Аналіз статей глави 21 КПК також доводить непроцесуальний характер негласних **слідчих** дій, вказуючи як про те, що проводити їх має право слідчий (ч. 6 ст. 246 КПК), так і зазначаючи надалі, що фактично слідчий відсторонений від отримання результатів вказаних слідчих дій. «Відомості, речі та документи, отримані в результаті їх проведення, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення...» (ч. 1 ст. 255), «Передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих дій, здійснюється тільки через прокурора» (ч. 2 ст. 257).

Виходячи з наведеного, можна зробити один висновок: слідчий може лише призначити вказані дії, а не проводити і не розпоряджатися отриманими результатами, що аж ніяк не свідчить про справедливість їх віднесення до слідчих дій. Така невідповідність не повинна бути в КПК, оскільки вона також становить небезпеку для повноти і неупередженості розслідування, які є серед завдань кримінального провадження. Як слідчий може дотриматися вказаних вимог, якщо він не знає, які результати негласних слідчих дій, як він може їх використати у встановленні об'єктивної істини тощо. Дане питання потребує свого якнайшвидшого вирішення.

4. Щодо статусу захисника (адвоката) в кримінальному провадженні.

Як зазначено в чч. 1, 2 ст. 45 чинного КПК, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно яких передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Відповідно до ч. 2 ст. 44 КПК України 1960 р., як захисники допускалися особи, які мали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випадках і в порядку, передбачених цим кодексом, як захисники допускалися близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники.

Проаналізувавши дві вищенаведені норми, можна дійти висновку, що чинний КПК України суттєво обмежує конституційні права підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та інших осіб, передбачених ст. 45 чинного КПК України, на право вільного вибору захисника своїх прав (ст. 59 Конституції). Позаяк підозрюваний чи підсудний вже не мають права брати собі в захисники близьких родичів, опікунів або піклувальників, а це має бути виключно адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України. При всьому цьому, за чинним КПК підозрюваний має право відмовитися від захисника (п. 3 ч. 2 ст. 42), що, як ми вважаємо, є негативним моментом, оскільки в Законі відсутній механізм, який дав би змогу слідчому чи прокурору переві-

рити, чи свідомо він відмовився, чи його примусили це зробити, та відмовити у задоволенні такого клопотання підозрюваного.

5. Відсутність норми, яка б регулювала проведення додаткової і повторної експертизи на стадії досудового розслідування.

КПК України 1960 р. у чч. 1, 5, 6 ст. 75 зазначав, що експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні в справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Якщо висновок експерта буде визнаний неповним або недостатньо ясним, може бути призначена додаткова експертиза, проведення якої доручається тому ж самому або іншому експертові. Коли висновок експерта буде визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або інакше викликає сумніви в його правильності, може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові або іншим експертам.

Чинний КПК України не встановлює процесуального порядку призначення і проведення додаткової і повторної експертизи під час досудового розслідування. Тільки на стадії судового розгляду суд своєю ухвалою може призначити проведення експертизи (ст. 332). Можна зробити висновок, що проведення додаткової та повторної експертизи регулювалося Кодексом 1960 р., а в чинному КПК України така норма відсутня, що є суттєвим недоліком, оскільки безпосередньо впливає на якість та ефективність досудового розслідування та, відповідно, спричиняє затягування розгляду справи по суті в судовому засіданні, призначаючи експертизи, які могли бути призначені ще на досудовому розслідуванні. Також кроком назад, порівняно з КПК 1960 р., слід вважати відсутність у чинному КПК норми, яка б врегульовувала питання щодо ознайомлення підозрюваного та обвинуваченого з постановою про призначення експертизи та їх ознайомлення з висновком експерта, що зазвичай має важливе значення: як для побудови стратегії захисту, так і для встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

Висновки. Чинний КПК України, безумовно, є сучасним законодавчим актом, якого раніше не знала вітчизняна правова система, багато з його положень є довгоочікуваними. Проте, за вказаних у даній роботі недоліків він потребує ретельного аналізу та доопрацювання, шляхом внесення змін та доповнень. Так чи інакше, ідеальних законів не існує, тому хоч і не відразу, але цілеспрямовано, поступово та поетапно потрібно наближати його норми до того стану, який дасть змогу правоохоронним органам ефективно працювати щодо виконання завдань кримінального провадження.

Александренко О.В. Ще раз до питання про актуальні проблеми чинного Кримінального процесуального кодексу України або який кодекс нам потрібен

У статті розглянуто і проаналізовано окремі проблемні інститути та положення Кримінального процесуального кодексу України, запропоновано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: кримінальне провадження; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії; досудове розслідування; кримінальне правопорушення; кримінально-процесуальне законодавство.

Александренко А.В. Еще раз к вопросу об актуальных проблемах действующего Уголовного процессуального кодекса Украины, или какой кодекс нам нужен

В статье рассмотрены и проанализированы отдельные проблемные институты и положения Уголовного процессуального кодекса Украины, предложены пути их усовершенствования.

Ключевые слова: уголовное производство; следственные (розыскные) действия; негласные следственные (розыскные) действия; досудебное расследование; уголовное преступление; уголовно-процессуальное законодательство.

Aleksandrenko A.V. Once again the question of the actual problems of the Criminal Procedure Code of Ukraine or what we need

Considered and analyzed some problematic institutions and provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the ways of their further improvement.

Keywords: criminal proceedings; investigation (detective) action, covert investigative (detective) action, pre-trial investigation, criminal, criminal-procedural legislation.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014.